

Queer-teorian sukupuoli ja paradigmaattisten erojen ongelma

Tässä artikkelissa osallistumme nais- ja etenkin queer-tutkimuksen sukupuolikeskusteluun, jonka aikaisempia kotimaisia kannanottoja edustavat Jukka Hankamäen kirjoituksessaan (*niin & näin* 4/2004) käsittelemät tutkimukset. Koska kirjoituksemme välittömänä innoittajana on Hankamäen artikkeli, katsomme tarpeelliseksi ottaa kantaa myös siihen. Pyydämme tätä etukäteen anteeksi. Kommenttejamme älköön luettako minkäänlaiseksi dialektisen negaation muodossa tulevaksi legitimoinnin eleeksi, vaan merkinä siitä, että asiantuntemattomuudesta huolimatta Hankamäki sattuu osumaan merkittävään ongelmaan tämänhetkisessä sukupuoliteoriassa. Artikkelimme ensimmäisessä osassa käymme läpi Hankamäen karkeimpia väärinymmärryksiä sekä niiden seurauksia ”poliittisuudelle”, jota hän korostaa kirjoituksessaan. Jälkimmäisessä osassa siirrymme varsinaiseen aiheeseemme: tämänhetkisen queer-teorian ongelmiin.

Hankamäen väärintulkintoja voimme anteliaimpina hetkinämme pitää osittain seurauksena filosofian historiasta piittaamattomista trendeistä, joihin tällä hetkellä parhaiten tunnettu ja eniten opetuslapsia keräävä queer-teorian suuntaus pohjautuu. Esitämme, että korkeampien oppilaitosten tenttivaatimuksia hallitseva ja institutionaalista tukea parhaiten saava queer-tutkimus on tyytynyt kriitikkömästi toistamaan Judith Butlerin nimeen liitettyä teoriasynteesiä, joka perustuu monen filosofisen suuntauksen tarkoitukselliseen väärinlukemiseen.¹ Sinänsä tällaisessa tarkoitushakuisessa tulkinnessa ei ole mitään tuomittavaa. Päinvastoin, koska Butler valitsi nerokkaasti ne teoreettiset keskustelut, joita kommentoi, hänen sukupuolen performatiivisuuden nimellä tunnettu teoreettinen narratiivinsa teki 1990-luvun alussa mahdolliseksi ennen näkemättömän queer-tutkimuksen kasvun. Butlerin teoreettista työtä, josta queer-tutkijoina olemme monin tavoin hyötäneet, voidaan pitää yhtenä esimerkkinä Michel Foucault’n tarkoittamista uusien diskursiivisten käytäntöjen

luomishetkidä, jotka mahdollistavat lähes loputtomalta tuntuvan diskursiivisen tuotannon.²

Esitämme kuitenkin, että butlerilaisuudesta on tullut queer-tutkimukselle jo jäykistynyt, rutiininomainen tapa, jonka kritiikitön toistaminen on pitkälti tehnyt mahdottomaksi queerin ja muiden teoreettisten suuntauksien kohtaamisen. Koska esimerkiksi Jacques Lacanin ja Michel Foucault’n teoreettinen työ on suodattanut queer-teoriaan Butlerin teesien kautta, monet tähän viitekehykseen sopeuttamat, mutta lacanilaisuudeksi ja foucault’laisuudeksi nimitettävien teoriakokonaisuuksien keskeiset, mahdollistavat ominaisuudet ovat kadonneet queer-teorian työkalupakista. Väitämme, että Butlerin teorian kritiikitön omaksuminen on johtanut tiettyjen filosofisten erojen hämärtymiseen ja filosofian historian unohtamiseen queer-teoriassa. Butlerilaisuuden dominoivan aseman takia queer-teoria ei ole kyennyt uudistamaan kysymyksenasettelujaan niin kuin ajassa elävän, uusiin haasteisiin vastaavan teorian olisi syytä kyetä tekemään. Butlerin teoreettisen työn suhteen olennainen ongelma on ollut se kontekstualisoimaton ja filosofian historiaan kytkeytymätön tapa, jolla se yleensä on esitetty esimerkiksi opetettaessa queer- ja sukupuolenteorian perusteita.

Esitämme kuitenkin, että butlerilaisuudesta on tullut queer-tutkimukselle jo jäykistynyt, rutiininomainen tapa, jonka kritiikitön toistaminen on pitkälti tehnyt mahdottomaksi queerin ja muiden teoreettisten suuntauksien kohtaamisen.”

Sex/gender-jaon perusteet: lyhyt oppimäärä

Aluksi kuitenkin pyrimme oikomaan joitain Hankamäen kirjoituksessaan esittämistä virheellisistä väitteistä, jotka johtuvat kirjoittajan feministisen teorian ja queer-tutkimuksen mutta myös filosofian historian puutteellisesta tuntemuksesta. Kirjoittaja linjaa esimerkiksi filosofian historiaa omalla idiosynkraattisella tavallaan. Hän tekee Michel Foucault’sta

struktuurialistina³ samalla, kun tipauttaa sen suuremmitta perusteluitta ruumiinfenomenologisen suuntauksen perustajaksi yleisesti hyväksytyyn Maurice Merleau-Pontyn fenomenologian historiasta (112). Emme ole koskaan aikaisemmin kuulleet sitäkään, että Foucault'n *biovallan* käsite olisi kytköksissä "biologiaan" (118). Sen sijaan käsite liittyy kansalaisten hallitsemiseen ja järjestämiseen vallan verkostoihin väestöinä ja yksilöinä sekä siihen, millaisen aseman seksuaalisuus-diskurssissa saavat väestöpolitiikan, kansanterveyden ja reproduktiivisuuden kaltaiset funktiot.⁴

Feministisen teorian ja queer-tutkimuksen parissa työskentelevinä tutkijoina olemme yllättyneitä siitä, kuinka vähäisen tietämyksen pohjalta Hankamäki esittää edustamamme tutkimusperinteitä koskevia tulkintoja ja parannusehdotuksiaan. Hämmästelemme esimerkiksi kirjoittajan täysin uutta tapaa taustoittaa lesbo-, homo- ja queer-tutkimusta (114–15) sekä tutkijayhteisön psykobiografiaksi muuttuvaa "postmodernismin" määritelmää (115). Kumpaakaan näistä linjauksista kirjoittaja ei perustele ensimmäiselläkään viitteellä.⁵ Sekin, että *Angels in America* -näytelmä on prosaisti David Leavittin tuotantoa ja että kyseisen näytelmän kirjoittajaksi luulemamme Tony Kushner onkin ohjannut sen, tulee meille jonkinlaisena yllätyksenä (115).

Toimituskunnan olisi ollut helppo huomauttaa kirjoittajalle tämänkaltaisista pienehköistä virheistä (ja tutkimusetiikan vastaisesta plagioinnista) artikkelin editointivaiheessa. Periaatteellisempiakin ongelmia Hankamäen tekstistä löytyy. Esimerkiksi sukupuolen, sukupuolisuuden, seksin ja seksuaalisuuden käsitteet menevät kautta artikkelin hyvin ongelmallisella tavalla keskenään sekaisin. Artikkelissaan Hankamäki esittää oman mallinsa kahdesta sukupuolesta puhumisesta ja korostaa, miten tärkeää on erottaa toisistaan sukupuoli ja seksuaalisuus. Tämän keskeisen teesin vakuuttavuutta kuitenkin horjuttaa se, että hän ajoittain käyttää käsitteitä sukupuoli, sukupuolisuus ja seksuaalisuus synonyymisesti. Esimerkiksi artikkelin alussa hän kertoo keskittyvänsä viime vuosien aikana Suomessa ilmestyneisiin tutkimuksiin, joissa tarkastellaan sukupuolen ja seksuaalisuuden suhteita ja ilmiökenttää. Hän viittaa tarkastelemissaan teosten tutkimusotteeseen yhdessä kappaleessa termillä "sukupuolisuuden filosofia ja sosiologia", mutta seuraavassa kappaleessa tutkimukset ovatkin "seksiväitöskirjoja" (111).⁶

Vaikka Hankamäki nostaa *sex/gender*-jakoon kohdistuvan kritiikkinsä keskeiseen asemaan, hänen tietämyksensä käsitteeseen liittyvästä feministisestä keskustelusta osoittautuu kovin puutteelliseksi. Hän aloittaa kritiikkinsä ihmettelemällä, miten kukaan voi ymmärtää sosiaalisen sukupuolen

käsitettä (112). Kirjassaan *Postmoderni politiikan filosofia*, jota Hankamäki valikoiden siteeraa, Tuija Pulkkinen antaa esimerkillisen selkeän kuvauksen *gender*-ajattelun historiasta ja merkityksestä.⁷ Pulkkinen kiteyttää: "Sosiaalisen sukupuolen käsitteellä feministinen teoria ja käytäntö kuvaa, selittää ja muuttaa niitä historiallisia sukupuolieron järjestelmiä, joilla miehet ja naiset yhteiskunnallisesti rakentuvat ja joilla heidät sijoitetaan hierarkkisesti ja vastakkain."⁸ Sukupuolta koskevien teorioiden perusasioita yliopisto-opintojaan alkaville opiskelijoille opettaneina olemme tottuneet kokemaan *sex/gender*-jaon selitysovoimaiseksi työkaluksi, joka avautuu helposti naistutkimuksen peruskurssilaisille. Sosiaalisen sukupuolen eli *genderin* ymmärtäminen tavaksi antaa pysyviksi väitetyjä kulttuurisia merkityksiä biologiselle sukupuolelle (*sex*) selittää niinkin yksinkertaisia asioita kuin sukupuoli-roolien ja sukupuolen ilmaisujen muuttumisen aikakausien myötä. Queer-teoreetikot puolestaan ovat analysoineet ja problematisoineet *sex/gender*-jakoa edelleen ja kyseenalaistaneet sen, millaisessa suhteessa tuolla käsitteellä ilmaistut sukupuolisuuttamme muodostavat tekijät lopulta ovatkaan toisiinsa.

Hankamäki tunnustaa, että samoin kuin *sex/gender*-jakoa, hänen on mahdotonta ymmärtää, miten sukupuoli voisi "muuttua" tai "rakentua" kulttuurisesti tai miten sukupuoli voisi olla jatkuvien neuvottelujen kenttä, kuten "telaketju-feministi" Judith Butler on esittänyt (113).⁹ Aivan ilmeisesti Hankamäki ei tunne lainkaan Butlerin ajattelua. Hanke, jossa arvostellaan Butlerin teoriaa hyödyntävää tutkimusta ilman laajempaa butlerilaisuuden tuntemusta, vaikuttaa (tutkimusetiikaltaankin) ongelmalliselta. Näin etenkin siksi, että Butlerin problematisointi ja hänen teoreettisessa työssään ohittamien näkökulmien tarkasteleminen voi olla queer-teorialle hedelmällistä, kuten myöhemmin artikkelissamme pyrimme osoittamaan.

"Lihan filosofian" sokeita pisteitä

Hankamäki ehdottaa, että erottaisimme sukupuolen kehollisena eksistenssitason tekijänä seksuaalisuudesta, jolloin sukupuolta olisi tarkasteltava ruumiillisella tasolla. Seksuaalisuuden muotoja hänen mukaansa täytyy ymmärtää tajunnallisella ja situationaalisella tasolla ja tämä olisi mahdollista ainostaan halun kohteen tarkastelemisen kautta. Näitä eksistenssitasoja on tarkasteltava erikseen eikä niitä voi palauttaa toisiinsa. Jotta seksuaalisuus ylittäänsä olisi mahdollista, kaksiarvoinen sukupuolijako on välttämätön (117). Hankamäen mukaan "sukupuoli on lihallinen ominaisuus, jonka tärkein toteutumisyhteys on fenotyyppinen sukupuoli eli se, mitä ilmenee jalkojen välissä" (118).

Hankamäen käsitys sukupuolesta on siis jyrkän binäärinen: maailma jakaantuu miehiin ja naisiin. Meidän on kysyttävä, miten tällöin käy niille tapauksille, joissa halun kohde ei olekaan selvästi sukupuolitettu. Miten Hankamäen mallissa pystytään käsitteellistämään esimerkiksi lesbojen *butch-femme*-kulttuuria? Yksi tapa määritellä, mitä (*butchia* rakastava) *femme* haluaa, on sanoa tämän haluavan *butchissa* kulttuurisesti maskuliinisuuteen liitettyjä eleitä, kuitenkin yhdistyneinä naisen ruumiiseen. Toisin kuin Hankamäki esittää, tällöin halun kohteessa onkin ratkaisevaa juuri tietynlainen kombinaatio, joka voidaan ilmaista selkeimmin *sex/gender*-termein. Samoin *butchin* voidaan ajatella haluavan

Vaikka Hankamäki nostaa *sex/gender*-jakoon kohdistuvan kritiikkinsä keskeiseen asemaan, hänen tietämyksensä käsitteeseen liittyvästä feministisestä keskustelusta osoittautuu kovin puutteelliseksi."

femmessä nimenomaan naista, jonka feminiiniseksi tulkittava *gender* lesbokulttuurin kontekstissa on jotakin muuta kuin heterokulttuurissa määritelty feminiinisyys. Pelkkä lihallinen fakta (eli se, ”mitä lesboilla ilmenee jalkojensa välissä”) ei riitä selitykseksi *butch-femme*-halun dynamiikalle.

Miten Hankamäen malliin toisaalta sopisivat *gender communityn* intersukupuoliset edustajat, joiden oikeuksista erityisesti ns. uusi sukupuolipolitiikka (*new gender politics*) on viime vuosina ollut kiinnostunut?¹⁰ Millaisen aseman Hankamäen eksistenssifenomenologia sallii niille transsukupuolisille henkilöille, jotka eivät ole käyneet läpi sukupuolenkorjausleikkausta (ns. *pre-op* -transsukupuoliset) tai jotka eivät lainkaan mene korjausleikkaukseen (*no-op* -transsukupuoliset)?¹¹ Miten Hankamäen sukupuolisuuden filosofia mahdollistaisi transgenderinä elämisen – siis tilanteen, jossa henkilö elää anatomialleen ”vastakkaisen” sukupuolen roolissa?

Entäpä miten hän selittää ”she-male”-pornon suosion? Siinähan halun kohteella on sekä miehen että naisen sukupuoliset tuntomerkit: rinnat ja feminiininen habitus, mutta miehen primaarigenitaalit – siis *chicks with dicks*. Ovatko kaikki edellä esittämämme vastaesimerkit Hankamäelle sellaisia halun ja sukupuolisuuden muotoja, joille ei ole tarvetta – tai ei kenties ole yhteiskunnallisesti tai moraalisesti hyväksyttävää – antaa nimeä ja kulttuurista näkyvyyttä? Jo nämä esiin nostamamme kysymykset paljastavat Hankamäen suosiman mallin väkivaltaisen konservatiiviset perusolettamukset. Huolimatta Hankamäen vastaväitteistä hänen mallissaan sukupuoli redusoidaan biologiaan. Vaikka tällainen ratkaisumalli ei ole vain kirjoittajalle ominainen, sen esittäminen *tieteellisenä linjanvetona* on kuitenkin hyvin ongelmallista vakavasti otettavalle akateemiselle aikakauslehdelle.

Vähemmistöjen teoria praksisena

Sukupuolisuuden näennäisen binaarirakenteen murtaminen teoriassa onkin ollut pervotutkimukselle tärkeää. ”Arkirealistisia aiheita ja sukupuolisuuden käsittämistäpoja” (119) tutkimukseen kaipaava Hankamäki ei ole ymmärtänyt tällaisen teorian välttämättömyyttä vähemmistöille. Esimerkiksi Pulkkinen osoittaa selkeästi feministisen teorian olevan käytännön muutostyötä.¹² Teoria on vallitsevia käsityksiä ilmentävän arki ajattelun ja sen luonnollisina tosiasioina ottamien selviöiden avaamista kysymyksille. Se on kokeilua ja etsimistä, yrittämistä ja ajoittaista epäonnistumista – mutta myös ennalta arvaamattomien mahdollisuuksien aktivoimista, uusien maailmojen luomista.¹³ Esimerkiksi feministisen teorian voidaan katsoa olevan vastaus naisten *käytännön* kokemukseen siitä, että kulttuuri, jossa he elävät, ei kykene peilaamaan heidän kokemustaan.¹⁴ Vastaavasti kriittinen rotuteoria syntyi pyrkimyksestä käsitellä sitä *käytännön* ongelmaa, että länsimainen, valkoinen ajattelu ja kokemus olivat muodostuneet itsestäänselväksi standardiksi, jonka puitteissa ”rodullisesti toisen” subjektin tai yhteisön diskurssit kuulostivat aina puolueellisilta, vääristyneiltä tai kiihkoilvilta.¹⁵ Samalla tavoin queer-teoria voidaan ymmärtää tavaksi käsitellä sitä *käytännön* pulmaa, että meistä monien seksuaalinen halu, mielihyvä tai kokemuksemme sukupuolesta eivät sovi yhteen vallitsevan kulttuurisen normiston kanssa.¹⁶

Kuten myös Pulkkinen selvästi toteaa, feminismiin työstämisen *gender*-teorian vaikutukset ovat olleet konkreettisia:

”Huolimatta Hankamäen vastaväitteistä hänen mallissaan sukupuoli redusoidaan biologiaan. Vaikka tällainen ratkaisumalli ei ole vain kirjoittajalle ominainen, sen esittäminen *tieteellisenä linjanvetona* on kuitenkin hyvin ongelmallista vakavasti otettavalle akateemiselle aikakauslehdelle.”

”Feminismin inspiroimalla sukupuolitutkimuksella on ollut käytännöllinen tavoite: se on pyrkinyt kumoamaan vallitsevat sukupuolihierarkiat.”¹⁷ Heteroveljiinsä kohdistuvassa kynelehtivässä solidaarisuudessaan Hankamäki unohtaa sen tosiasian, että hänen feministi- ja lesbosiskonsa ovat *arkijärkeä ja -käytäntöjä haastavilla teorioillaan* tehneet mahdolliseksi historiallisen tilanteen, jossa hän voi ottaa selviönä kannattamansa sukupuolisuuden ja seksuaalisuuden erottelun. Nimenomaan feministien ja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tuottamien teoreettisten haasteiden ansiosta Hankamäki voi arki ajattelun tasolla olettaa, että seksuaalisuuden ja sukupuolen välillä ei olisi tiukkaa loogista kytköstä, vaikka länsimaisessa kulttuurissa nämä kaksi ovat aina määrittäneet toisiaan ainakin 1800-luvun seksologiasta lähtien.

Tämänkaltaisen valikoivan amnesian leimaamaan ”maalaisjärjen” tuominen tutkimuksen tapaisen kriittisen ajattelun piiriin on paitsi älyllisesti epärehellistä, myös monella tapaa vaarallista. Onko meillä varaa olettaa päässeemme eroon tällaisesta ajattelusta, kun esimerkiksi arkikielessämme uusinnamme koko ajan tätä historiaa? Pulkkinen huolellisesti avaama sukupuolen etymologia kertoo, että seksuaalisuus ja sukupuoli ovat kielessämme yhä toisiinsa sidottuja: ”Suku’ viittaa perheeseen ja ’puoli’ kahtiajakoon. Tässä käsitteessä [sukupuoli] on jo kielellisesti läsnä suvun jatkamisen ajatus ja myös ajatus jaosta kahteen. ’Sukupuoli’ kielellisesti järjestävänä valtana antaa olettaa, että sukupuolia on kaksi ja että ne tuottavat jälkeläisiä.”¹⁸ Vain kaikkein naiivein liberaali subjektiteoria voi ohittaa ne tiukat historialliset kytkökset, jotka yhdistävät sukupuolta ja seksuaalisuutta. Useimmiten tällaiseen subjektiteoriaan kykenevät vetoamaan vain ne, joiden ei etuoikeutetun asemansa ansiosta tarvitse pitää mielessään historian karvaita opetuksia.

Butlerilaisuudesta perspektiivinä

Koska queer-teorian kysymysten ja uusien mahdollisuuksien edistämisen kannalta Hankamäen artikkelin pidempi serviminen on hyödytöntä, siirrymmekin nyt pohtimaan Judith Butlerin teorian edustamaa sukupuolikäsitystä. Esitämmekin, että mikäli butlerilaisuudesta on tulossa, kuten väitämme, queer-teorian sukupuolijattelun ääneen lausumaton lähtökohta, olemme vaarassa kadottaa tutkimuksellisesta perspektiivistämme monia butlerilaisuudesta *paradigmaltaan eriäviä lähestymistapoja*, sillä butlerilaisesta näkökulmasta nämä helposti tulkitaan yksinkertaisesti virheellisiksi tai harhautuneiksi. Näiden toisenlaisten paradigmojen edustajista

”Butlerin teoreettisella työllä on ollut suunnaton aktivoiva ja mahdollistava vaikutus gender- ja queer-tutkijoille viimeisen viidentoista vuoden ajan, ja tällä hetkellä nais- tai queer-tutkimuksen opiskelijoiden ensi kosketus yleensä teoriaan tulee lähes poikkeuksetta lukulistojen klassikkosarjaan sijoitetun *Gender Troublen* kautta. Samalla queer-teoreettisten kysymysten kirjo tuntuu kuitenkin supistuneen siten, että Butleriin tutustuminen käy eräänlaisesta intensiivikurssista filosofian historiaan psykoanalyysia, konstruktivismia, dekonstruktiota ja radikaalia demokratiateoriaa myöten.”

otamme tässä yhteydessä esimerkeiksi Tuija Pulkkinenkin mainitsemat feministiteoreetikot Donna Harawayn ja Elizabeth Groszin. Myöhemmin artikkelissamme esitämme lisäksi esimerkkejä siitä, miten queer-kritiikissä usein mainittujen Lacanin ja Foucault’n teoreettinen työ on menettänyt monia erityispiirteitään Butlerin teoriasynteesissä.

Yksinkertaistuksen uhalla väitämme, että yhdistävänä tekijänä kaikille Hankamäen kritisoimille kirjoittajille on heidän nojautumisensa Butlerin teoriaan. Butlerin teoreettisella työllä on ollut suunnaton aktivoiva ja mahdollistava vaikutus gender- ja queer-tutkijoille viimeisen viidentoista vuoden ajan, ja tällä hetkellä nais- tai queer-tutkimuksen opiskelijoiden ensi kosketus yleensä teoriaan tulee lähes poikkeuksetta lukulistojen klassikkosarjaan sijoitetun *Gender Troublen* kautta. Samalla queer-teoreettisten kysymysten kirjo tuntuu kuitenkin supistuneen siten, että Butleriin tutustuminen käy eräänlaisesta intensiivikurssista filosofian historiaan psykoanalyysia, konstruktivismia, dekonstruktiota ja radikaalia demokratiateoriaa myöten.

Vaikka Butlerin työ on ansainnut sijansa tutkimuksessa ja opetuksessa, koemme nykykäytännön ongelmaksi sen, ettei butlerilaisuutta selkeästi kytketä queer-tutkimuksen oppialojen historiaan ja laajempaan teoreettiseen keskusteluun. Kontekstualisoivampi ote alamme teoria-opetuksessa sallisi opiskelijoiden erottaa Butlerin teorian niistä tutkimuksellisista perinteistä, joiden kanssa hän käy keskusteluaan ja joista hän esittää tulkintansa. Unohtaessaan oman historiansa ja jäädessään toistamaan Butlerin muotoilemia kysymyksiä nykyinen queer-teoria on kadottanut osan siitä moninaisuuden voimasta, jonka queer-tutkijat mieluusti ovat tulkinneet erottavaksi tekijäksi edustamansa suuntauksen ja perinteisempien oppialojen välillä.

Toisin sanoen queer-teorian pitäminen tuottavana, itsekritiittisenä ja itse-reflektiivisenä vaatii butlerilaisuuden selviöiden kyseenalaistamista ja uudenlaista kiinnostusta oman alamme historiaan ja teoriaperinteeseen. Erityisen tärkeää on huomata, että muotoillessaan teoriaansa sukupuolen performatiivisuudesta Butler lukee monia, eri ajatussuuntia edus-

tavia teoreetikkoja hyvin omaperäisesti. Jos queer-tutkijat nyt hyödyntävät tai kritisoivat näitä teoreetikoita pelkästään sen perusteella, mitä he ovat Butlerilta omaksuneet, he syylistyvät Hankamäen väitteiden kaltaisiin laiskoihin väärintulkintoihin. Jo hyvä tutkimusetiikkakin edellyttää tutustumista teoriaperinteeseen, jota Butler työssään hyödyntää ja kommentoi. Peräämme siis queerin teoreettista moninaistamista (tai moninaisuuteen paluuta), jossa nyt ääneen lausumattomaksi perusolettamukseksi levinnyt butlerilaisuus olisi yksi kilpaileva paradigma muiden joukossa.

Butlerin teoreettisen työn merkitys tulee selvästi esiin, kun Pulkkinen teoksessaan *Postmoderni politiikan filosofia* kontekstualisoi sen poliittisen filosofian historiaa.¹⁹ Erottamalla Butlerin edustaman postmodernin ajattelun sekä hegeliläis-marxilaisesta että liberaalista valtakäsityksestä Pulkkinen osoittaa butlerilaisuuden kyseenalaistavan feministisen teorian *sex/gender*-ajattelussa jo lähtökohtien tasolla olevaa ”perusta/päällysrakenne”-jaottelua.²⁰

Kenties helpoin tapa ymmärtää Butlerin sukupuolikäsitteistä on hahmottaa se derridalaisen dekonstruktion kautta. Tällöin feministisen teorian *sex/gender* uusintaa hierarkkista binaarijakoa, jonka perusoletukset eivät muutu riippumatta vastinparin jälkimmäisen osan autonomisuuden asteesta. Vaikka kuinka löytäisimme kulttuurista sukupuolta tuottavia sääntöjä, tapoja ja käyttäytymismalleja, sosiaalinen sukupuoli pysyy toissijaisena määreenä niin kauan kuin tulkitsemme biologisen sukupuolen hievahtamattomaksi tosiasiaksi. Butlerin oivallus on tämän jaottelun dekonstruoimisessa: hän osoittaa ensimmäisen, hallitsevalta vaikuttavan merkitsijän olevan itse asiassa riippuvainen (näennäisesti) toissijaisesta vastineestaan. Tämän logiikan mukaan sosiaalisesta sukupuolesta tulee biologisen sukupuolen ”lisäke” (*supplément*), oletettavasti myöhemmin täydennykseksi lisätty määre, joka kuitenkin dekonstruktiiivisessa tarkastelussa osoittautuu ”alkuperäiseksi” tulkitun vastinparinsa kiinteäksi, välttämättömäksi ja määrääväksi osaksi.²¹

Vertaillen Butlerin edustamaa postmodernia ajattelua Harawayn työhön Pulkkinen päätyy kritisoimaan jälkimmäistä siitä, että tämä säilyttää Pulkkinen moderniksi kutsuman binaarirakenteen puhuessaan sukupuolesta. Pulkkinen luennassa Haraway mahdollisesti kritiikittömyyttään tyytytty olettamaan ”luonnon” diskurssien tavoittamattomaksi materiaiksi, joka toimii väistämättömänä, joskin saavuttamattomana rajana niin teoreettisissa tavoissa ymmärtää sukupuolta kuin tieteessä yleensäkin. Vaikka Haraway osoittaa tieteen ja filosofian diskurssien rakentavan aktiivisesti sukupuolta, hänen oletustensa vanhakantainen (”moderni”) binaarirakenne katsoo, että ”luonto asettaa rajat itsensä kuvaamiselle”.²² Koska Haraway olettaa luonnon ja biologisen sukupuolen viime kädessä säilyvän performatiivisten diskurssien ulottumattomissa, häneltä siis puuttuu Butlerin dekonstruktiiivinen kriittisyys luonto/kulttuuri-vastakkainasettelua kohtaan. Pulkkinen hylkää Harawayn sukupuoliteorian radikaaliudessaan riittämättömänä, koska hänen mukaansa Haraway tyytyy noudattamaan modernia perusta/päällysrakenne-asetelmaa.

Koska Haraway ei vie ajatteluaan tarpeeksi pitkälle, hän toisin sanoen ei huomaa, että ”luonto” on käsitteellistettävissä ainoastaan diskurssien kautta, joiden vaikutusten ulkopuolella sen kuitenkin väitetään olevan: emme voi puhua biologiasta muuten kuin kulttuurin tarjoamin välinein,

emmeä voi tietää *genderin* oletusten koskaan varmasti kadonneen biologisen sukupuolen kuvauksistamme. Argumentoinnissaan Pulkkinen seuraa Butlerin esimerkkiä. Kritisoidessaan Lacanin reaalisen (*réel*) käsitettä teoksessaan *Bodies that Matter* (1993) Butler esimerkiksi kirjoittaa, että kaikki viittaukset tähän symbolisen järjestelmän ”ulkopuoliseen”²³ kategoriaan ovat kontradiktoria, koska ne on tehtävä symbolisin termein, jotka saman teorian mukaan eivät koskaan voi tavoittaa omaa katoamispiistettään reaalisessa.²⁴ Butler toistaa jokseenkin sofistisen argumenttinsa kommentoidessaan muidenkin filosofien töitä.²⁵ Hän kirjoittaa esimerkiksi, että koska Gilles Deleuze ja Félix Guattari voivat esittää ontologisen argumenttinsa ainoastaan jo valmiiksi ”territorialisoiduista” positioistaan käsin, perustuu heidän väitteensä affirmatiivisesta, puutteeseen liittymättömästä halusta ”kestämättömälle metafysiselle spekulatiolle”.²⁶

Konstruktivismi-kritiikkiä Butler taas kommentoi todeten, että kaikki väitteet diskurssien ulkopuolella olevasta materiaalisuudesta ovat naiiveja, koska materiaan voi viitata vain niillä diskursseilla, jotka tämänkaltaiset viittaukset väittävät ylittävänsä.²⁷

Sama logiikka tulee esiin Butlerin kritisoidessa Platonin kuvausta *khorasta* ”nimeämättömänä” sekä Julia Kristevan luentaa esisubjektiviivisesta maternaalisesta ruumiista.²⁸ Häntä idealismista syyttäneille kriitikoille Butler on myös johdonmukaisesti vastannut, että ”vallan” ulkopuolella saattaa olla olemassa ”luonto” samoin kuin ”ruumis”, mutta kumpaakaan ei ole mahdollista tavoittaa niiden diskurssien avulla, jotka rakentavat meidät subjekteina. Toisin sanoen, luontoon ja ruumiiseen viittaamaan pyrkivät diskurssit osoittavat samalla, että myös nämä ontologisia pidetyt käsitteet ovat jossain, kenties määrittelemättömässä mitassa kulttuuristen diskurssien rakentamia. Butlerin mukaan tämänkaltaisen materian filosofia johtaa loogiseen noidankehään, jossa tulemme sokeiksi genealogiselle oivallukselle vallan tuottavasta luonteesta.²⁹

Pulkkisen Haraway-kommentit seuraavat Butlerin Lacan- ja Deleuze-kritiikkien retorista rakennetta.³⁰ Pulkkinen kirjoittaa:

”Sen sijaan, että Haraway asettaisi kyseenalaiseksi erotelun luonto–kulttuuri, hän puolustaa luontoa, eläintä, ruumista ja biologista sukupuolta sitä valtaamisen halua vastaan, mihin pyrkivät kulttuuri, ihmiset, mieli ja sosiaalinen sukupuoli. ... Harawayn edustaman ajattelutavan mukaan luonto tarjoaa rajat, vaikka itse asiassa emme voi koskaan täsmällisesti tietää, mitkä nämä luonnon asettamat rajat ovat, koska ainoan pääsyn luontoon tarjoaa tiede, ja tiede on riippuvainen kulttuurisista ilmiöistä”.³¹

Puutteellisesta itsekritiikistä johtuen Harawayn tutkimus nojaa moderniin pinta/syvyys-oletukseen, jonka mukaan ”on aina olemassa perusselittäjiä, totuuden horisontti, jonka voimme (transsendentaalisesti) toivoa saavuttavamme jonain päivänä”.³² Haraway toistaa täten aikaisempien *sex/gender*-jakoa pohtineiden feministien dekonstruoimattomia oletuksia:

”Biologisella sukupuolella ja sosiaalisella sukupuolella on selvä hierarkia: biologinen sukupuoli on perustava ja pysyvä, sosiaalinen sukupuoli on jotain, minkä ”vain

» Feministit ja pervot ovat aina ymmärtäneet, että teoreettisilla sitoumuksilla on merkitystä.”

kulttuuri on saanut aikaan ja jota sen vuoksi on helpompi muuttaa”.³³

Vaikka Pulkkisen argumentti on oman katsantokantansa edustajana selkeän looginen, sillä on myös sokeat pisteensä. Uskallamme väittää esimerkiksi, että Harawayn työssä luonto *ei* ole ”olemassa yksiselitteisellä tavalla”, kuten Pulkkinen esittää.³⁴ Sen sijaan, toisin kuin Butlerin tulkintamallissa, Harawayn edustamassa paradigmassa oletetaan, että jokin tila, johon ”luonto”-signifioija vaillinaisesti viittaa, *on* olemassa ja että sen jatkuva paikantaminen *on* tärkeää, hankaluudestaan, turhauttavuudestaan ja vaarallisuudestaan huolimatta. Haraway kuvaa (aina huolellisesti lainausmerkein vieraannutettua) ”luontoa” epistemologisesti vaikeasti käsitteellistetävissä olevana suhteena, jossa kielemme logiikka ei päde: ”Meidän suhteemme luontoon voidaan nähdä sosiaalisena kanssakäymisenä sellaisen olion kanssa, joka ei ole ’meidän’ kanssa suhteessa oleva ’se’, ’sinä’, ’hän’, ’te’ tai ’he’”.³⁵

Harawaylle ”luonto” merkitsee radikaalia toiseutta, jonka tavoittamiseen diskurssimme eivät yllä. Vaikka ”luontoa” onkin mahdotonta puhtaana saavuttaa, toisin kuin Butler, hän silti pitää kiinni sen ajattelemisen imperatiivista. ”Luonnon” radikaalista toiseudesta hän paikantaa eettisen vaatimuksen ontologiseen pohdiskeluun. ”Luontoa” kuvaa ”representaation mahdottomuus, historiallinen sattumanvaraisuus, keinotekoisuus, ja silti spontaanisuus, välttämättömyys, hauraus, ja häkellyttävä tuottavuus”.³⁶ Mahdottomuudessaankin ”luonnon” toiseudella on ”meihin” kohdistuvia vaikutuksia. Feminismi jättää nämä vaikutukset huomiotta ainoastaan poliittisen katastrofin uhalla – katastrofin, jonka ensimmäisiä oireita voivat olla Hankamäen artikkelin kaltaisten populististen kirjoitusten pääsy akateemisen julkaisun sivuille.

Pulkkinen on myöhemmin arvostellut myös Elizabeth Groszin työtä henki–ruumis-jaottelun uusintamisesta.³⁷ Vaikka Pulkkinen ei lyhyessä artikkelissaan ehdi perustella väitteitään, hän viitanee Groszin dekonstruktiviiviselle diskurssiajattelulle vieraaseen ”luonnon” ontologiseen teoreetisointiin, josta hän arvostelee myös Harawayta. Oletustamme vahvistaa kyseisen Grosz-kritiikinkin esiintyminen tekstissä, jonka tarkoitus on selittää Butlerin merkitystä feministisenä teoreetikkona. Butlerilaisesta näkökulmasta Groszin muun muassa neurofysiologiasta ja evoluutioajattelusta kiinnostunut pohdinta epäilemättä toistaa Harawayn ”virheitä”.³⁸

Vaikka Pulkkisen kritiikki nousee tietoisesti omaksutusta ja laajasti perustellusta viitekehuksesta, Harawayn ja Groszin työt edustavat Butlerin teorian niin poikkeavaa lähestymistapaa, että tiukan butlerilaisesta näkökulmasta ne *välttämättä* näyttävät silkkää ymmärtämättömyyttään toistavan ”luonnosta” ja biologiasta kirjoittavaa vanhanai-

”Väitämme, että queer-tutkimus on Butlerin teorian myötä perustanut paradigmansa ihmiskeskeisyydelle ja humanismille (jos humanismilla tässä ymmärretään yksinkertaisesti ihmisolennon erityisaseman lähtökohdakseen ottavaa tiedettä). Butlerin valta- ja diskurssikäsitteet rajaavat tutkimuskohteensa ainoastaan epistemologiaan ja sitä myötä ihmisen toimintaan, vaikkakaan tällöin toimijana ei tule pitää yksilöä tai liberaalia subjektia.”

kaista ajattelua. Luonteeltaan *paradigmaattisina* Butlerin ja Groszin eroavuuksia ei kuitenkaan voi käsitellä kummallekaan ajatussuunnalle ominaisesta näkökulmasta. Vaikka Butlerin teoria on osoittautunut hedelmälliseksi, tutkijoiden on sijoitettava se paradigmana laajempaan filosofis-historialliseen kontekstiin. Tämä on erityisen tärkeää feministiselle ja queer-teorialle, joiden käytännön kokemuksista kumpuavalle ajattelulle on ollut keskeistä juuri avoimuus erilaisille lähtökohdille ja lähestymistavoille. Feministit ja pervot ovat aina ymmärtäneet, että teoreettisilla sitoumuksilla on merkitystä. Tutkimukselle on välttämätöntä, että niiden seurausten kartoittaminen tapahtuu sellaisessa päämääriltään avoimessa työssä, jossa emme vielä tiedä, minne olemme matkalla.

Kolme eroa

Ehdotamme lopuksi, että Butlerin ja Harawayn/Groszin edustamien teoriasuuntausten välillä voidaan tulkita olevan kolme suurta eroa. Emme esitä näitä eroavaisuuksia puhtaina tai loppuun asti mietittyinä distinktioina, vaan työhypoteeseina queer-tutkimuksen itsekkyyden ja reflektiokyvyn lisäämiseksi.

Ensimmäinen paradigmaattinen ero tulee selvästi esiin Pulkkinen kirjoittaessa, että performatiivinen sukupuolenteoria ”osallistuu substanssin metafysiikan dekonstruktioon kieltäytymällä olemisen pohdinnasta”.³⁹ Yksi tapa ymmärtää Butlerin argumenttien lähtökohdat onkin nähdä Butlerin keskittyvän *epistemologiaan*. Ihmistiedon mahdollisuuksia ja rajoja tarkastelevana teoreetikkona Butler omistautuu ihmistä koskettavan vallan, kulttuurin ja diskurssien pohtimiselle. Butlerista poiketen Grosz, etupäässä Deleuzea seuraten, edustaa ontologista filosofiaa. Tämä pätee erityisesti hänen viimeaikaisiin teksteihinsä, joissa hän käsittelee esimerkiksi Charles Darwinin evoluutioteoriaa feministisen ajattelun mahdollisena liittolaisena. Toisin kuin suurin osa Darwinin

vaikutusta tutkineista kirjallisuus- ja kulttuurikriitikoista, Grosz kirjoittaa evoluutiosta *filosofina*, joka suhtautuu vakavasti darwinilaisuuteen ontologisena järjestelmänä.⁴⁰ Koska Pulkkinen määrittelemän postmodernin ajattelun dekonstruktiiivisesta perspektiivistä tämänkaltaiset ontologiset kysymyksenasettelut näyttävät aina ”perustahakuisilta”, näiden argumenttien arvottaminen vaatii niiden pohtimista niiden omista lähtökohdista käsin.

Toinen keskeinen (ja edellisestä johtuva) ero Butlerin ja Groszin edustamien filosofisten perinteiden välillä liittyy niiden suhtautumiseen kulttuurin ja ihmisen asemaan. Väitämme, että queer-tutkimus on Butlerin teorian myötä perustanut paradigmansa ihmiskeskeisyydelle ja humanismille (jos humanismilla tässä ymmärretään yksinkertaisesti ihmisolennon erityisaseman lähtökohdakseen ottavaa tiedettä). Butlerin valta- ja diskurssikäsitteet rajaavat tutkimuskohteensa ainoastaan epistemologiaan ja sitä myötä ihmisen toimintaan, vaikkakaan tällöin toimijana ei tule pitää yksilöä tai liberaalia subjektia. Nietzscheä ja Deleuzelta vaikutteita hakevan Groszin työtä sen sijaan leimaa etologisen etiikan mahdollisuutta pohtiva antihumanismi.⁴¹

Tämä myös selittää sen, miksi Deleuzen työ hävisi Butlerin horisontista ensimmäisen, *Subjects of Desire* -teoksen loppusynteesissä tapahtuneen kohtaamisen jälkeen. Deleuzen radikaali antihumanismi ei tarjoa Butlerille mahdollisuutta assimiloida sitä teoriasynteesinsä osaksi edes siinä määrin kuin hän on voinut sulauttaa Lacanin sukupuolittamisen (*sexuation*) teorian oman narratiivinsa osaksi.⁴²

Kolmannen ratkaisevan eron tulkitsemme löytyvän Butlerin esityksellisuuden teorian leimallisesta hegeliläisyydestä. Tämä ei johdu niinkään hänen koulutuksellisesta taustastaan, vaan siitä, että performatiivisuus käsitteenä toimii vain hegeliläisen tunnistamisen periaatteen pohjalta. Riippumatta siitä, kuinka paljon Butler on modifoinut Hegelin teoriaa,⁴³ esittävä subjekti tarvitsee aina yleisön, olipa kyseessä performanssi tai performatiivisuus. Butlerin monitasoinen sitoutuminen hegeliläiseen filosofiaan selittää osaltaan hänen monista muista teoreetikoista esittämiensä luentojen idiosynkraattisuutta. Grosz puolestaan edustaa (etenkin Deleuzen kautta suodattuvaa) nietzscheläisyyttä, jossa ei tyydytä omaksumaan genealogian käsitettä vaan vaikutteet Nietzscheä haetaan perustavammilla tavoilla.

Foucault’nkaan nietzscheläisyys ei ole redusoitavissa ajatukseen genealogiasta, jonka merkityksen Pulkkinen havainnollistaa.⁴⁴ Ymmärtääksemme tämän eron seurauksia meidän tulisi miettiä uudelleen, mitä tarkoitamme esimerkiksi käsitteellä valta. Onko Butlerin valtakäsite niin kattava, että sen pohjalta on hedelmällistä kritisoida paitsi Harawayn ja Groszin kaltaisia kirjoittajia, myös Foucault’a itseään? Butlerin laajalti hyväksytyyn argumenttiin mukaan diskurssin tai vallan ulkopuolella ei ole mitään. Kuitenkin tämä queer-teorian piirissä kanonisoitu oletus tekee täysin mahdottomaksi ymmärtää esimerkiksi Deleuzen väitettä, jonka mukaan ”Ulkopuolen käsitteeseen vetoaminen [*L’appel au dehors*] on toistuva teema Foucault’n tuotannossa”.⁴⁵ Ja missä Butlerilla on esimerkiksi jaottelu valtaan (*pouvoir*) ja voimaan (*puissance*), jonka Deleuze löytää Foucault’n työstä? Voimme myös selittää Butlerin toistuvasti ilmaisemaa pettymystä Foucault’n ”epäjohdonmukaisuuteen” sillä, että hänen valtakäsitteensä ei sittenkaan sovi täysin yhteen Foucault’n käsitteiden kanssa.

Väittäisimme, että juuri butlerilaisen Foucault-käsitkensä vuoksi queer-teoreetikot eivät ole kyenneet tekemään juuri mitään Foucault'n myöhäisillä teksteillä. Siinä missä Foucault'n genealogiset tekstit ovat olleet keskeisiä queer-luennoissa, *Seksuaalisuuden historian* kaksi jälkimmäistä osaa ovat loistaneet poissaolollaan.⁴⁶ Tämä on erikoista siksin, että samaan aikaan kun Foucault kirjoitti teoksiaan *L'usage des plaisirs* (Nautintojen käyttö) ja *Le souci de soi* (*Huoli itsestä*) sekä sarjan julkaisematonta osaa ”Les aveux de la chair” (”Lihan tunnustukset”), hän myös pohti seksuaalipolitiikkaa useissa haastatteluissaan.⁴⁷ Näiden tekstien poissaolo nykyisestä queer-teoriasta johtunee siitä, että viimeistään näissä teoksissa Foucault'n teoria vallasta ja askeesista osoittautuu ilmiselvästi Butlerin luvutavalle sopimattomaksi.

Muotoillessaan kolmessa ensimmäisessä teoksessaan (*Subjects of Desire*, *Gender Trouble* ja *Bodies that Matter*) teoriaansa sukupuolesta ja esityksellisyydestä Butler on lukenut paitsi Foucault'n myös Lacanin teorioita varsin omaperäisesti, ja myöhempi queer-teoria on jäänyt toistamaan näitä Butlerin teorian kannalta tarkoituksenmukaisia väärintuloja. Useat ”uusista lacanilaisista”⁴⁸ ovat eritelleet huolellisesti Butlerin Lacanin teoriaa koskevia väärinkäsityksiä. Joan Copjec huomauttaa Butlerin, joka ymmärtää lacanilaisuuden konstruktionismina, olevan kuuro sekä tiedostamattoman että sukupuolittumisen psykoanalyttisille käsitteille.⁴⁹

Butlerin tapaa hylätä Lacanin reaalin poliittisesti heidelmällisenä käsitteenä on käsitellyt Tim Dean. Hänen mukaansa Lacanin uransa loppupuolella kehittämänä käsitteenä reaalin tarjoaa uusia mahdollisuuksia myös queer-teorialle.⁵⁰ Queer-teoriassa suurelta osin käsittelemättömän reaalin käsitteen suhteen on tärkeää huomata, että psykoanalyysia koskevissa kommentissaan Butler johdonmukaisesti palaa Lacanin varhaisempaan tuotantoon. Esimerkiksi *Antigone's Claim* -teoksen argumentin keskeisissä kohdissa hän siirtyy käsittelemään imaginaarisen kategorian merkitystä psykoanalyysissa sen sijaan että olisi keskittynyt reaaliseen, joka on nimenomaan Lacanin VII seminaarissaan (engl. *The Ethics of Psychoanalysis*) esittämän *Antigone*-tulkinan keskiössä.⁵¹

Tällä Lacanin työn eri periodien sekoittamisella on ollut suuri vaikutus siihen, miten Butler on ymmärtänyt psykoanalyysin poliittiset mahdollisuudet, sillä 1960-luvulta lähtien Lacanin seminaarien painopiste siirtyi imaginaarisesta ja symbolisesta järjestelmästä reaalin kategorian ja *jouissance*-käsitteen avaamiseen.⁵² Sananvaihdoissaan Butlerin ja Ernesto Laclau'n kanssa Slavoj Žižek painottaa, että Lacanin myöhemmässä tuotannossa *réel*-käsite osoittaa symbolisen järjestelmän ”*sattumanvaraisuuden, haurauden (ja sen vuoksi muutosalttiuden)*”.⁵³ Esitämme, että (Deanin työtä lukuunottamatta) queer-teoria on Butlerin luentaan sitoutumisen johdosta suurelta osin hukannut toistaiseksi mahdollisuutensa hyödyntää tätä teoriaa.

Teorioiden omilla ehdoilla

Tiukka sitoutuminen butlerilaisuuteen saa erilaiset lähestymistavat (joista otimme esimerkiksi Harawayn ja Groszin työt) näyttämään virheellisiltä tai kehittymättömiltä, kun itse asiassa kyseessä voivat olla paradigmaattiset erot.⁵⁴ Tässä butlerilaisuus ei eroa meidän muidenkaan lahkolaisuudesta, mutta tutkimuksen etiikan kannalta on ongelmallista, että

queer-teorian sukupuolikäsitys näyttää *institutionaalisesti* sitoutuneen etupäässä butlerilaisuuteen. Niin sanottujen omien kokemustemme perusteella – joilla sinänsä on tietenkin mitätön todistusarvo – sukupuolesta on (etenkin teoreettisesti kunnianhimoisilla) nais- ja queer-tutkimuksen kursseilla ja konferensseissa lähes mahdoton puhua muuten kuin ”konstruktiona” tai ”diskurssina.” Kaikenlaiset viittaukset representaation ulkopuoliseen sukupuoleen vaikuttavat (usein tiedostamatta omaksutusta) butlerilais-dekonstruktivistisesta näkökulmasta käsin naiiveilta ja vanhanaikaisilta.

Kuten Pulkkinen selvästi osoittaa, Butlerin teoriakehitys on merkinnyt aitoa harppausta sukupuolen käsitteellistämässä auttamalla meitä murtamaan perinteiseen luonto/kulttuuri-jakoon perustuvat käsitteelliset rajat. Tämä selittää butlerilaisuuden hyödyllisyyden gender- ja queer-tutkimukselle. Se on auttanut meitä kyseenalaistamaan viimeisetkin sukupuolten välistä epäsuhtaa ”luonnolla” puolustamaan pyrkivät selitysmallit. Kyseisten selitysmallien kulttuurinen voima heijastuu kuitenkin yhä refleksissämme torjua kaikenlainen sukupuolta muuten kuin diskurssina lähestyvä ajattelu, johon tuntuu liittyvän väkivaltaisen alistavuuden leimaaman historian mahdollinen aktivoituminen.⁵⁵

Jotta emme kuitenkaan jäisi omien tapojemme vangeiksi, meidän olisi mietittävä tarkkaan, ovatko butlerilaisuudesta suuresti poikkeavat Harawayn ja Groszin esittämät ajatukset sittenkään puhdasta paluuta menneisyyteen. Heidän edustamansa kysymysten uusin tavoin asettamisen voi pikeminkin nähdä, ei varsinaisesti paluuna, vaan Butlerin sukupuolen performatiivisuuden tuottaneen teoriakokonaisuuden uudelleen avaamisena.

Lähestymällä Harawayta ja Groszia (samoin kuin Lacania ja Foucault'a) näiden teoreetikoiden omista lähtökohdista käsin voimme kenties aktualisoida menneisyydessä hylätyksi tulleita (teoreettisia) mahdollisuuksia, joiden seuraukset ovat vielä ennustamattomissa. Tällöin paluumme filosofian historiaan ei olisi vanhojen, tuttujen reittien löytämistä vaan matkan varrella hylättyjen argumenttien virtuaalisen potentiaalini aktualisoimista uusiksi, tuottaviksi kysymyksiksi. Butlerilaisen paradigman hylkäämä ”luonto” – historioineen, vaaroinen ja umpikujineenkin – voi hyvinkin olla feminismin ja queerin gender-ajattelun *wild card*, ”jokeri”.⁵⁶

Viitteet

1. Butlerin teoriasynteisistä, ks. Tuhkanen 2005.
2. Foucault 1977, 131.
3. Ks. esim. Dreyfus ja Rabinow (1982), jossa Foucault'n elämäntyö sijoitetaan juuri jälkistrukturalismin kenttään. Foucault'n tuotannon periodisaatiosta, ks. myös Helén 1998 sekä Foucault'n (2000, 251) oma kommentti.
4. Ks. Dreyfus ja Rabinow 1982, 133–42, 169–73; Helén 1998, 501.
5. Asia ei auta sekään, että Hankamäki on plagioinut osan tekstistään. Hän kuvailee postmodernin sukupuolikäsityksen esiin nousua seuraavasti: ”Kun seksuaalisen vapautumisen aika oli ohi 1980-luvulla, ei haluttu etsiä enää vain seksiä vaan alettiin pohtia sitä, mitä on sukupuoli. 1970-lukua leimanneiden orgioiden jälkeen ei tasapainoilu halun ja tyydytyksen välillä vaan oman sukupuolisen identiteetin ympärillä. ... Kun on saavuttanut vapauden, on pakko alkaa kysellä itseltään, kuka oikeastaan on: Mitä sukupuolta olen? Olenko seksuaalinen, tai mihin sukupuoliero perustuu?” (114). Nämä lauseet tulevat suoraan Baudrillardin *Amerikka*-teoksesta: ”Kun orgiat ovat päättyneet, seksuaalisen vapautumisen aika on ohi. Enää ei etsiskellä seksiä vaan pyritään löytämään oma sukupuoli (*gender*) ... Enää ei tasapai-

noilla halun ja tyydytyksen välillä vaan ... oman sukupuolisen (vielä löytämättömän) identiteetin välillä. ... Nykyinen eroottinen kulttuuri pohjautuu määrittelyn kyselemiseen: 'Olenko minä seksuaalinen olento? Mitä sukupuolta olen? Onko seksuaalisuus viime kädessä välttämätöntä? Mihin sukupuoliero perustuu?' Seksuaalinen vapautuminen on jättänyt ihmiset määrittelemättömyyden tilaan (tyypillistä, kun kerran on saavuttanut vapauden, on pakko alkaa kysellä itseltään, kuka oikeastaan on)" (Baudrillard 1991, 95–96). Myöhemmin Baudrillard kirjoittaa *gender bendereiden* edustamasta kulttuurisesta suuntauksesta: "Ääritapauksessa maskuliinisuus ja feminiinisyys häviävät kokonaan ja jäljelle jäisi vain hajanainen kokoelma yksilöllisiä, pelkääntään itseensä viittaavia sukupuolia. ... Syntyisi hämmästyttävä paradoksi: seksuaalisuudesta voisi jälleen tulla toisarvoinen ongelma kuten varhaisemmissa yhteiskunnissa oli asianlaista. Tällöin se muuttuisi yhteismitattomaksi verrattuna muihin, vahvempiin symbolijärjestelmiin (syntymä, sosiaalinen hierarkia, askeesi, maine, kuolema)" (Baudrillard 1991, 98–99). Ja Hankamäki plagioi: "Postmodernistien käsityksen mukaan seksuaalisuudelle kuuluisi toisarvoinen asema, joka sillä katsotaan olleen modernia yhteiskuntaa edeltäneissä yhteiskunnissa. Heidän toiveensa oli, että seksuaalisuus poistuisi muiden, kenties vaikuttavimpien kysymysten paikalta, joita olivat esimerkiksi syntymä, maine ja kuolema. Ajatus oli, että maskuliinisuus ja feminiinisyys hajoisivat viimein kokonaan ja jäljelle jäisi vain lajitelma yksilöllisiä ja itseensä viittaavia sukupuolia" (115). "Lainauksia" ei voi puolustella unohtuneella viitteelläkään, sillä alkuperäisestä tekstistä ajoittaisin synonyymein ja pieniin rakenne-eroin eroavat lauseet eivät käy sen paremmin parafraaseista kuin suoranaisista sitaateistakaan.

6. Sukupuolen, seksuaalisten tekojen ja seksuaalisen identiteetin suhteista queer-teoriassa, ks. esim. Halperin 2002, 17–23, 24–47.

7. Pulkkinen 1998, 171–75. Pulkkinen teos on kansainvälisestikin kattavimpia Butlerin työtä kontekstualisoivia teoksia, jonka erityinen ansio suomalaiselle tutkijayhteisölle on meidänkin tässä artikkelissa seuraamme sanakäytäntöjen vakiinnuttaminen.

8. Pulkkinen 1998, 168. *Sex/gender*-systeemistä laajemmin, ks. Rubin 1975 ja Haraway 1991, 131–48.

9. Butlerin tunnettu määrittelmä sukupuolesta "siteeraamisen" kautta rakentuvana ilmiönä löytyy esimerkiksi teoksesta Butler 1993, 12–16. Selkeästi asian esittää myös Pulkkinen 1998, 183–184.

10. Ks. Butler 2004, 4–10.

11. Ks. Stone 1992.

12. Pulkkinen 1998, 44–47.

13. Teoriasta praksiksena, ks. Deleuze ja Foucault 2004, 208.

14. Feminismin kenties mullistavimmaksi teoreettiseksi käsitteelliseksi anniksi onkin tulkittu oivallus eletyn kokemuksen keskeisyydestä ajattelulle, Grosz 1994, 94.

15. Kriittisen rotuteorian klassikoihin kuuluvat W. E. B. Du Bois (1999) ja Frantz Fanon (1963) puhuvat kautta tuotantonsa "objektiivisuuden" käsitteen ongelmallisuudesta. Muista klassisista rotua tuottavista teksteistä, ks. Bernasconi ja Lott 2000. Alan nykykentästä, ks. Essed ja Goldberg 2002; Back ja Solomons 2000.

16. Esityksellisyys teorian laajoista käytännön vaikutuksista kertoo se, että esimerkiksi Vatikaani on joutunut ottamaan siihen kantaa, vaikkakin epäsuorasti. Vuonna 2004 julkaistussa kirjeessä katoliselle papistolle roomalaiskatolisen kirkon johto kritisoi käsitystä sukupuolesta perustattomana ja aktiivisesti rakennettuna. Tämä "gender-feminisminä" kritisoitu sukupuolikäsitys on selvästi liitettävissä Butlerin performatiivisuusteoriaan. Ks. "Schreiben".

17. Pulkkinen, 1998, 173.

18. Mt., 1998, 179. Samankaltaisesta etymologiasta englannissa ja muissa kielissä, ks. Haraway 1991, 130. Sukupuolen etymologiasta suomessa ks. Laakso 2004, 53–58.

19. Pulkkinen tulkitseminen nostaminen tässä yhteydessä esiin on mielestämme tarpeellista, sillä Suomessa juuri Pulkkinen Butler-luenta ja hänen tapansa kontekstoida Butler muuhun teoriakeskusteluun on saavuttanut vahvan aseman. Tämän lisäksi pidämme Pulkkinen keskustelua moderni/postmoderni-jaosta vakuuttavana, ja katsomme hänen osuvan oikeaan kuvatessaan Butlerin perustahakuisuuden kieltävä filosofia postmoderniksi.

20. Foucault'n ja liberaalin teorian valtakäsitteiden eroista, ks. myös Halperin 1995, 17–21. Pulkkinen ohittaa tutkimuksessaan Louis Althusserin ideologiaan ja valtaan keskittyvän teorian, joka kuitenkin on vaikuttanut huomattavasti Butlerin teoriaan, ks. erityisesti Butler 1993 ja 1997.

21. Suomenkielisestä terministöstä, ks. Nikander 1997. Butlerin ajatus sukupuolesta on dekonstruktioivinen siinäkin, että Derridan kuuluisaa lausetta "Il n'y a pas de hors-texte" mukaillen voi sanoa Butlerin esittäneen, että "genderin" ulkopuolella ei ole mitään". Butler siis omaksuu derridalaisen

käsityksen tekstuaalisuudesta; sen mukaan sukupuoli olisi diskursiivisesti konstruoitu rakennelma, jolle ei löydy ankkuria diskursin ulkopuolta.

Queer-teorian toisen suuren nimen, Eve Kosofsky Sedgwickin argumentti hetero/homo-jaottelusta on niinkään dekonstruktioivinen: homosta tulee heteron lisäke (Sedgwick 1990, 9–11; ks. myös Halperin 1995, 43–48). Kun vielä huomataan, kuinka derridalaisiksi Foucault'n valtakäsitys on Butlerin työn myötä tullut, voimme päätellä, että queer-teoria on lähestymistavaltaan perin pohjin dekonstruktioivinen.

22. Pulkkinen 1998, 169.

23. Lacanin reaalin on tässä tarjoamaamme referaattia huomattavasti monitahoisempi käsite. Lacanin itsensä mukaan realista ei tule nähdä symbolisen ulkopuolisena vaan "intiiminä ulkopuolena", sisäisenä rajana (Lacan 1992, 139). Ks. myös Bruce Finklin (1995, 27) ja Charles Shepherdsonin (1997, 73, viite 9) argumentit kahdenlaisesta reaalisesta käsitteestä Lacanin tuotannossa.

24. "But to make this claim [of the real] is to assert a relation of radical incommensurability between the 'symbolization' and 'the real,' and it is unclear that this very assertion is not already implicated in the first term of the relation. As such, it is unclear to what metasymbolizing status that very assertion disingenuously seeks to lay claim. To claim that the real resist symbolization is still to symbolize the real as a kind of resistance" Butler 1993, 207.

25. Ks. myös Dean 2002, 26, viite 9.

26. Butler 1999, 214.

27. Butler 1993, 11; ks. myös mt., 67–68.

28. Mt., 44, 71.

29. "To posit by way of language a materiality outside of language is still to posit that materiality, and the materiality so posited will retain that positing as its constitutive condition. ... To have the concept of matter is to lose the exteriority that the concept is suppose [sic] to secure". Mt., 30. Yleisemmin, ks. mt., 27–56, sekä Pulkkinen 1998, 184–85.

30. Ks. myös Pulkkinen 2000, 50–51.

31. Pulkkinen 1998, 170.

32. Mt., 171.

33. Mt., 172.

34. Mt., 170; painotus PLH/MT.

35. Haraway 1991, 3.

36. Mt., 3; painotus PLH/MT

37. Pulkkinen 2000, 59, viite 13.

38. Ks. Grosz 1994, 1999, 2004.

39. Pulkkinen 1998, 184.

40. Grosz 1999, 2004. Groszin edustamalle evoluutioteorialle on ollut suuri merkitys Bergsonin ja Deleuzen Darwin-luennoilla, joihin hyvän johdatuksen tarjoavat Ansell Pearson 1999 ja 2002.

41. Deleuzen etologisesta etiikasta, ks. Ansell Pearson 1999. Butlerin työn ihmiskeisyydestä ja sen erosta Grosziin, ks. Cheah 1996.

42. Butlerin Lacanilta osittain omaksuman sukupuolittamisen ongelmista, ks. Copjec 1995.

43. Ks. Salih 2002, 3–5. Butlerin hegeliläisyydestä, ks. Tuhkanen 2005.

44. Erinomaisessa artikkelissaan Heiner (2003) seuraa Foucault'n tuotannon läpäisevää ajatusta "raja-kokemuksesta", jonka hän yhdistää niin Nietzscheen kuin Deleuzeenkin. Heinerin luenta voi toimia lähtökohana queerin uudenaikaiselle, Butlerin tuottamasta narratiivista luopuvalla Foucault-käsitykselle. Deleuzen nietscheläisestä valtakäsitteestä, ks. myös Bogue 1989, 15–34.

45. Deleuze 1986, 93.

46. Poikkeuksen muodostavat Cohen 1988 ja Halperin 1995, 15–125, jotka eivät kuitenkaan rekisteröi sitä Foucault'n genealogisten ja eettisten tekstien välillä olevaa katkosta, jota Deleuze painottaa ja joka ansaitsee enemmän huomiota. Sama pätee myös Halperinin sinänsä hyödyllisiin antiikin Kreikan sukupuoli- ja seksuaalikkulttuurien tutkimuksiin, joissa hän hyödyntää Foucault'n ajatuksia antiikin "seksuaalisuuskäsitteistä" (ks. Halperin 1990 ja 2002). Foucault'n etiikan ja poliittisen filosofian välisestä jännitteestä, ks. myös Luoma 2004, 11–16.

47. Ks. esim. 1980-luvulla tehdyt haastattelut teoksessa Foucault 1996.

48. Termistä, ks. Mellard 1998. Toisin kuin ns. "Yalen lacanilaiset", jotka Lacan-kommentareissaan keskittyivät pohtimaan imaginaarisen ja symbolisen järjestysten merkitystä, "uudet lacanilaiset" korostavat Lacanin uransa loppupuolella elaboroimaa reaalisia käsitteitä. Kuten Pulkkinen (2000, 54) huomauttaa, Lacan-kommenteissaan Butler keskittyy suurelta osin imaginaarisen merkitykseen.

49. Copjec 1995. Lacanilaisesta sukupuolittamisen teoriasta, ks. Salecl 2000. Edellisistä hiukan eriävä, mutta erinomaisen selkeä selitys Lacanin sukupuolittamisen teoriasta löytyy artikkelista Dyess & Dean 2000.

50. Dean 2000, luku 5. Dean tarkentaa kritiikkiään artikkelissa Dean 2002.

51. Butler 2000, 40. Butlerin tässä teoksessa esittämää Lacan-luentaa kommentoivat Penney 2002, 14–15, 19; Tuhkanen 2003.
52. Lacanin teoreettisen työn periodeista, ks. Dean 2000, 36–37 ja Shepherdson 1997, 72, viite 8.
53. Žižek 2000, 221. Reaalisen kategorian merkitystä Lacanin teorialle korostaa myös Hints 1998, 237–69.
54. Myös Hankamäki epäilemättä haluaa väittää oman tutkimuksensa edustavan paradigmatlaan poikkeavaa työtä. Tämä kuitenkin osoittautuu riittämättömäksi argumentiksi, kun paljastuu kuinka tietämätön hän on siitä alasta, josta hän artikkelissaan kirjoittaa.
55. Feministien ymmärrettävistä epäluulosta biologiaa kohtaan, ks. Grosz 1994, xiv, 13–16; Grosz 1999, 31–32. Ks. myös Kontturi ja Tiainen 2004.
56. Haraway 1991, 4.
- Kirjallisuus**
- Ansell Pearson, Keith, *Germinal Life: The Difference and Repetition of Deleuze*. Routledge, 1999.
- Ansell Pearson, Keith, *Philosophy and the Adventure of the Virtual: Bergson and the Time of Life*. Routledge, 2002.
- Back, Les & John Solomons (toim.), *Theories of Race and Racism: A Reader*. Routledge, 2000.
- Baudrillard, Jean, *Amerikka*. Suom. Tiina Arppe. Loki, 1991.
- Bernasconi, Robert & Tommy L. Lott (toim.), *The Idea of Race*. Hackett, 2000.
- Bogue, Ronald, *Deleuze and Guattari*. Routledge, 1989.
- Butler, Judith, *Antigone's Claim: Kinship between Life and Death*. Columbia University Press, 2000.
- Butler, Judith, *Bodies that Matter: On the Discursive Limits of "Sex"*. Routledge, 1993.
- Butler, Judith, *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge, 1990.
- Butler, Judith, *The Psychic Life of Power: Theories in Subjection*. Stanford University Press, 1997.
- Butler, Judith, *Subjects of Desire: Hegelian Reflections in Twentieth-Century France*. Columbia University Press, 1999.
- Butler, Judith, *Undoing Gender*. Routledge, 2004.
- Cheah, Pheng, "Mattering". *Diacritics* 26:1 (1996), 108–39.
- Cohen, Ed, "Foucauldian Necrologies: 'Gay' Politics? Politically Gay?" *Textual Practice* 2:1 (Spring 1988), 87–101.
- Copjec, Joan, "Sex and the Euthanasia of Reason". Teoksessa *Read My Desire: Lacan against the Historicists*. MIT, 1995, 201–36.
- Dean, Tim, "Art as Symptom: Žižek and the Ethics of Psychoanalytic Criticism". *Diacritics* 32:2 (Summer 2002), 21–41.
- Dean, Tim, *Beyond Sexuality*. University of Chicago Press, 2000.
- Deleuze, Gilles, *Foucault*. Les Éditions de Minuit, 1986.
- Deleuze, Gilles & Foucault, Michel, "Intellectuals and Power" (1972). Teoksessa Deleuze. *Desert Islands and Other Texts, 1953-1974*. Toim. David Lapoujade. Trans. Michael Taormina. Semiotext(e), 2004.
- Dreyfus, Hubert L. & Rabinow, Paul, *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*. Second Edition. University of Chicago Press, 1983.
- Du Bois, W. E. B., *The Souls of Black Folk*. 1903. Toim. Henry Louis Gates, Jr. & Terri Hume Oliver. W. W. Norton, 1999.
- Dyess, Cynthia & Tim Dean, "Gender: The Impossibility of Meaning". *Psychoanalytic Dialogues* 10:5 (2000), 735–56.
- Essed, Philomena and David Theo Goldberg, *Race Critical Theories*. Blackwell, 2002.
- Fanon, Frantz *The Wretched of the Earth* (1961). Trans. Constance Farrington. Grove Press, 1963.
- Fink, Bruce, *The Lacanian Subject: Between Language and Jouissance*. Princeton University Press, 1995.
- Foucault, Michel, Foucault Live: *Interviews, 1961–1984*. Toim. Sylvère Lotringer. Trans. Lysa Hochroth and John Johnston. Semiotext[e], 1996.
- Foucault, Michel, *The History of Sexuality, Volume I: An Introduction* (1976). Trans. Robert Hurley. Vintage, 1990.
- Foucault, Michel, "Interview with Michel Foucault." Teoksessa *Essential Works 3: Power*. Toim. Paul Rabinow. New Press, 2000, 238–237.
- Foucault, Michel, "What Is an Author?" (1969). Teoksessa *Language, Counter-Memory, Practice: Selected Essays and Interviews*. Toim. Donald F. Bouchard. Cornell University Press, 1977, 113–138.
- Grosz, Elizabeth, "Darwin and Feminism: Preliminary Investigations for a Possible Alliance." *Australian Feminist Studies* 14:29 (1999), 31–45.
- Grosz, Elizabeth, *The Nick of Time: Politics, Evolution, and the Untimely*. Duke University Press, 2004.
- Grosz, Elizabeth, *Volatile Bodies: Toward a Corporeal Feminism*. Indiana University Press, 1994.
- Halperin, David M., *One Hundred Years of Homosexuality and Other Essays on Greek Love*. Routledge, 1990.
- Halperin, David M., *Saint Foucault: Towards a Gay Hagiography*. Oxford University Press, 1995.
- Halperin, David M., *How to Do the History of Homosexuality*. University of Chicago Press, 2002.
- Hankamäki, Jukka, "Tyttöjen kanssa saunan lauteilla: Tirkistysreikiä sukupuolirollerolla politikoivaan filosofiaan." *niin & näin* 43 (talvi 4/2004), 111–120.
- Haraway, Donna J., *Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of Nature*. Free Association Books, 1991.
- Heiner, Brady Thomas, "The Passions of Michel Foucault." *Differences* 14:1 (Spring 2003), 22–51.
- Helén, Ilpo "Elämä seksuaalisuudessa." Teoksessa Michel Foucault. *Seksuaalisuuden historia*. Suom. Kaisa Sivenius. Gaudeamus, 1998, 495–512.
- Hints, Merja, *Mahdottoman rajoilla: Derrida ja psykoanalyysi*. Tutkijaliitto, 1998.
- Kontturi, Katve-Kaisa & Milla Tiainen, "Taiteentutkimus ja materiaalisuuden haaste. Feministisiä suunnanavauksia". *Kulttuurintutkimus* 21:3 (2004), 17–27.
- Laakso, Johanna, "Sukupuolesta ja sukupuolesta kielihistoriassa." *Naistutkimus-Kvinnoforskning* 18:1 (2005), 53–58.
- Lacan, Jacques, *Seminar VII: The Ethics of Psychoanalysis 1959-1960* (1986). Toim. Jacques-Alain Miller. Trans. Harry Potter. W. W. Norton, 1992.
- Luoma, Kaisa, "Michel Foucault ja valtakritiikin metodologiat". *Kulttuurintutkimus* 21:3 (2004), 11–16.
- Mellard, James M, "Lacan and the New Lacanians: Josephine Hart's *Damage*, Lacanian Tragedy, and the Ethics of *Jouissance*". *PMLA* 113:3 (May 1998), 395–407.
- Nikander, Ismo, "Merkkien loputon leikki: Fenomenologian ja strukturalismin välissä ja tuolla puolen." *niin & näin* 1/1997. http://www.netn.fi/197/netn_197_nika.html.
- Penney, James, "(Queer) Theory and the Universal Alternative". *Diacritics* 32:2 (Summer 2002), 3–19.
- Pulkkinen, Tuija, "Judith Butler – Sukupuolen suorittamisen teoreetikko". Teoksessa *Feministejä – Aikamme ajattelijoita*. Toim. Anneli Anttonen, Kirsi Lempiäinen & Marianne Liljeström. Vastapaino, 2000, 43–60.
- Pulkkinen, Tuija, *Postmoderni politiikan filosofia*. Gaudeamus, 1998.
- Rubin, Gayle, "The Traffic in Women: Notes on the 'Political Economy' of Sex". Teoksessa *Toward an Anthropology of Women*. Toim. Rayna R. Reiter. Monthly Review Press, 1975, 157–210.
- Salecl, Renata (toim.), *Sexuation*. Duke University Press, 2000.
- Salih, Sara, *Judith Butler*. Routledge, 2002.
- "Schreiben an die Bischöfe der Katholischen Kirche über die Zusammenarbeit von Mann und Frau in der Kirche und in der Welt." www.vatican.va/roman_curial/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20040731_collaboration_ge.html.
- Sedgwick, Eve Kosofsky, *Epistemology of the Closet*. University of California Press, 1990.
- Shepherdson, Charles, "A Pound of Flesh: Lacan's Reading of *The Visible and the Invisible*". *Diacritics* 27:4 (Winter 1997), 70–86.
- Stone, Sandy, "The *Empire* Strikes Back: A Posttranssexual Manifesto". *Camera Obscura: Imaging Technologies, Inscribing Science* 2, 26 (1992), 151–178.
- Tuhkanen, Mikko, "Judith Butler, Gilles Deleuze ja tulemisen kysymys". *Naistutkimus-Kvinnoforskning* 18:2 (2005), 4–14.
- Tuhkanen, Mikko, Kirja-arvostelu: *Antigone's Claim: Kinship between Life and Death*. *Umbr(a): A Journal of the Unconscious* (2003), 140–144.
- Žižek, Slavoj, "Da Capo senza Fine". Teoksessa Judith Butler, Ernesto Laclau & Žižek. *Contingency, Hegemony, Universality: Contemporary Dialogues on the Left*. Verso, 2000, 213–262.